

vizsgálódásai során középkori adalékra is bukkant. Dolgozatában a tanulói részvétel, az iskola-köztársasági lét példáiként – ellentmondásaival együtt – jellemzi az amerikai *Flanagan* „köpenyéből” származtatott (Fiúk városa) szovjet-orosz ihletésű megoldásokat (SKID Köztársaság, *Sackij*, *Makarenko Gorkij*-telepe stb.), illetve az antifasiszta ihletésű nemzetközi és hazai megoldásokat. Itt kap méltatást *Janusz Korczak* Árvaháza, *Sztehlo Gábor* Gaudiopolisza és *Ádám Zsigmond* Gyermekvárosa társaságában. Bemutat sajátos keverékeket is (mint például a 40-es évek végének csillebérci Úttörő Köztársasága). A továbbiakban a 70–80-as évekbeli magyarországi pedagógiai reformmozgalmak kevésbé publikus eseteit, a gyakorlat példáit és megahnyi ellentmondását mutatja be napjainkig. A példákat, a sikeres modelleket összeköti az a korczaki pedagógiához hasonlító közös vonás, hogy – mint *Korczak* internátusában – ezekben a pedagógiai műhelyekben is a közösség életéből adódó érdekek és szimbólumok összetartó erején növekedik az iskolai demokrácia, izmosodik a beleszólás, irányítás, a részvétel képessége. Ahol pedig → pedagógiai vagy társadalmi okokból ez nem így működik, ott az iskola-köztársaság díszletté válik – figyelmeztet a szerző. A dolgozat fő érdeme, hogy összegyűjtött és bőséges irodalomjegyzékével további kutatásokra inspirál.

Az „alkotmányos” pedagógus: *Janusz Korczak*. Állampolgári technikák az iskolában. Kiadja az Iskolapolgár Alapítvány és az Állampolgári Tanulmányok Központja. Budapest, 1994. 97 old.

A jövő gyermekei

Egyik hallgatónk – személyes élmény által befolyásolva – az izraeli kibucok-ról írt szakdolgozatot. Anyaggyűjtése

Az ismertetett tanulmányok s a könyvben közölt *Korczak*-mű részletei talán azok érdeklődését is felkeltik, akik ez idáig keveset hallhattak *Janusz Korczak*-ról, kevésbé ismerhették pedagógiai nézeteit. Méltatlanul kevésbé ismerjük az embert is, aki önmagáról is sokat elmondott azzal, ahogyan a gyerekekről s a gyermekekért szólt. A Doktor, a Tanító, az Ember példájának további megismerésére ösztönzi az olvasókat az a felhívás, amit a könyv záró oldalain tesz közzé a *Janusz Korczak* Munkabizottság abban a reményben, hogy újabb ifjú *Korczak*-követők lépnek soraikba, folytatva az általuk megkezdett munkát.

E recenzió kéziratának nyomdába adása után az 1994. október 3–9. közt Jeruzsálemben megrendezett V. Nemzetközi *Janusz Korczak*-konferencián további olyan fontos információkhoz jutottam, amelyek megerősítettek abban, hogy *Janusz Korczak* pedagógiai öröksége világszerte elevenen él és hat napjaink drámai pedagógiai kihívásainak megoldásaiban. Ezt bizonyítják az utóbbi évek kiadásai, többek között német és angol nyelven. Jelképesnek tekinthető, hogy a lengyel-zsidó *Korczak* műve 1994-ben megjelent arabul is, s először olvasható orosz nyelvű monográfia a Doktor-ról (tatár kutató munkája).

MAKAI ÉVA

nagy nehézségekbe ütközött. Hiányos ugyanis a téma – főleg magyar nyelvű – irodalma. Talán nem haszontalan, ha

Bruno Bettelheim erről szóló könyvét magyarul ismerheti meg az olvasó.¹

Bruno Bettelheim Bécsben született 1903-ban. 1939-ben emigrált az Egyesült Államokba. A chicagói egyetemen a neveléstudomány, a pszichológia és a pszichiátria professzora. A legismertebb gyermekpszichológusok egyike. Számos művet írt a gyermeknevelés problémáiról. 1944 és 1973 között az autisztikus gyerekek mikro-társadalmát megvalósító és őket a világ újralfedezésére megtanító híres Orthogenetikus Iskolát irányította. Könyveit szívesen olvassa a laikus olvasó is. Ezek: A szeretet nem elég (1950); Az informált szív (1960); Az üres erőd (1967); Felesleges ifjúság (1970); A szív otthona (1974) angolul; A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek (1971); Túlélés (1979); A végső határ (1988); Az elég jó szülő (1994) magyarul is hozzáférhetőek.

Bettelheim 1964 tavaszán héthetes tanulmányutat tett Izraelben a kibucokban folyó közösségi nevelés kutatása céljából. Kérésére elkísérte őt Charles Scharp, akinek A kibuc című filmje több díjat nyert Amerikában. A gyermeknevelésről dokumentumfilmet készítettek a szerzővel közösen. Bettelheim könyvet írt személyes megfigyelése, néhány száz interjú, 191 gyerek projekciós tesztje, gyerekekkel, nevelőkkel, kibucokkal és külső szakemberekkel folytatott személyes beszélgetések, szemináriumokon és konferenciákon, vitákban kikristályosodó szakmai nézetek, valamint intézményekben, kibucokban szerzett tapasztalatainak összegyűjtése alapján.

A jövő gyermekei című könyve német nyelven jelent meg 1973-ban.

A kibuc Curtis szavaival: „Elégedtség – anyagi nehézség nélkül, együttműködés – minden kényszerítő apparátus nélkül, egyenlőség – a szellemi igények leszállítása nélkül, szakosodás – szakbarbárság nélkül, sza-

badság – rendtelenség nélkül, munka – alalom nélkül, önmagunk megvalósítása – külön engedélyek nélkül, erkölcös – dogmák nélkül, iparosítás – városi életforma nélkül, falusi életforma – elhülyülés nélkül, igen, ez volt számunkra a kibuc!” (Idézte: Pölös Márta: Izraeli kibuc. Szakdolgozat. Baja, 1993. 13. o.) 1910-ben jött létre az első kibuc a Jordán völgyében: Deganya, az új kollektív mezőgazdasági település. A folyamatot Herzl Tivadar hívta életre és adott ideológiai és elméleti alapot neki (1896. „Judenstaat”, 1897. I. Cionista Kongresszus). Az 1901-ben létrehívott Zsidó Nemzeti Alapítvány támogatást adott földek vásárlására Palesztinában. A szocialista eszméket ismerő és valló betelepülők nehéz körülmények között művelték közös földtulajdonukat. A kényszer és a hagyományos zsidó életmód elutasítása egy sajátos izraeli életformát teremtett a kibucokban.

Ma 250 kibucban mintegy 150 ezer ember él. Izrael mezőgazdasági termelésének 40, ipari termelésének 10%-át adják. A lakosságnak ugyan csak 2,8%-a él ott, de jelentőségük jóval nagyobb létszámuknál. A kibuc gazdasági, politikai és szociális egység. Mindenről a közösség dönt, minden a közösség tulajdona. Mint egyetlen nagy háztartás működik. Az étkezés, szolgáltatás, szociális ellátás ingyenes. Nagyobb döntések általános gyűléseken születnek, hetente hívja össze a titkárság. A határozatok megvalósítását a bizottságok segítik.

Izraelben a jobboldalnak, a baloldalnak és a centrumnak is vannak kibucjai. A vallásos kibucok száma nem több húsznál. (A kibuc héber szó, jelentése: csoport.) Bettelheim a nevelés tanulmányozására az amerikai nevelési célkitűzésekkel rokonabb jobboldali kibucot választotta. A szerző által Atidnak nevezett kibuc kiválasztásában, ahol a legtöbb időt töltötte, sze-

¹ Magyarországon mese-monográfiája tette egy csapásra széles körben ismertté nevét. Az 1994. évi Könyvhét sikerkönyve lett az „Elegő jó szülő”. Ez utóbbi szemlézésére visszatérünk.

mélyes kapcsolatai befolyásolták és az a tény, hogy ott lakott a kibucmozgalom legismertebb nevelője.

Atidot 1932-ben alapították nagyrészt kelet-európai zsidók. A lakosság száma 300 fő. Magas az életszínvonal; 1964-ben körülbelül hárommillió izraeli pfund (3,7 millió DM) volt a bevétele a mezőgazdaságból.

A kibucban folyó nevelés sajátos keretekben történik. (A szerző adatai atidiak, de a kibuclelétszámokhoz igazítva az arányokat – általánosíthatóak.) A gyermekeket a születésük utáni negyedik naptól a közösség neveli. A Csecsemőházban szobánként négy-hat kicsit helyeznek el. Minden szobához, vagy segítség esetén két szobához, egy-egy gondozó van beosztva. Hat hónapos koráig a csecsemő nem hagyja el a házat. Anyja bejár hozzá szoptatni, apja pedig félórás látogatásra. Egy-két évesen Kisgyermekházba kerül, ahol hat gyermeket gondoz egy gondozónő. A két-három csoportos Kisgyermekházban közös a játék- és az étkezőterem. Három és fél-, négy évesen átkerülnek a gyerekek az Óvodába; egy óvónő és egy gondozónő foglalkozik a körülbelül 18 fővel. Közös étkező, valamint osztály- és játszótérrel szolgáló nagyobb helyiség áll rendelkezésükre. 7–12 éves korig Gyermekházban élnek. A körülbelül 20 gyerek szabályos kis gyermektársadalmat alkot egy tanár vagy gondozónő irányításával. Szintén külön étkező- és osztálytermük van. A hálótermék mindenütt nagyon kicsik. 13–18 éves korukig Ifjúsági Házakban laknak, és egy „társadalmat” alkotnak, bármennyi is a ház. Van ifjúsági vezetőjük, de a közösség irányít mindent a korcsoport életében.

A kereteken belüli *tartalmi munkát* pontosan megfigyelte, elemezte a szerző.

Kísérlet a természetben

Évezredes kérdés, s ma is aktuális: milyen szoros a kapcsolat egy társadalom állapota és azon módszer között, 100

amellyel gyermekeit neveli. A kettő viszonyának rejtélyéhez jegyezte meg *David Rapaport* 1958-ban: „...egy társadalomtudós számára az izraeli mezőgazdasági közösségben való gyermeknevelés ugyanazt jelenti, mint a természetudós számára egy kísérlet a természetben”. (13. o.) Előtte *Bettelheim* és *Rapaport* évekig vitáztak elméletben ezt a kérdést. Egyikük sem volt elégedett akkori ismereteivel, célszerűnek látszott a kibuc nevelési rendszerét tanulmányozni. *Bettelheim* nem a rendszer megszervezése érdekelt, hanem az, hogyan, milyen módszerekkel tudják a kibucgyermekeket sikeresen felkészíteni az életre, a nehézségek elkerülésére; és ezzel szemben, miért nem találja később az otthonnal rendelkező amerikai gyerekek a világban a helyét. Mindezt elvileg többféle kibucban tanulmányozhatta volna a szerző, mindegyik végül is hasonló utat járt a gyermeknevelésben. Mindenütt uralkodik a kollektív eszme, a család pusztán közvetítő szerepet tölt be a társadalom és gyerek között.

A kibucmozgalom nemcsak önmagában jelentős, hanem „részes” a *nemzeti éthoszban* is. A nagy álom megvalósítása függött az új generáció sajátos nevelésétől. Az új generáció és az úttörő jelentőségű nevelés is eredetileg szükségmegoldás volt, hiszen kezdetben ellenséges környezetben, nehéz körülmények közepette építették új álmukat és folytatták a harcot a társadalmi eszmék megvalósításáért. *Joseph Baratz* (1954) ír a kezdeti időkből olyan kibucokról, akik nemcsak gyermeket nem, de házasodni sem akartak életmódjuk miatt. Egy új mezőgazdasági struktúra, egy új ember megteremtése a szándékuk, de amikor az új ember csecsemő képében megjelent, csak bosszúságot okozott. A kibucanya mindenekelőtt egyenlő értékű munkatárs akart lenni, nem tekintette az anyaszerepet élete fontos feladatának.

Ennek az ellentmondásnak az alapjait a kibucmozgalom szellemi gyökereiben kell keresni.

A századfordulón ugyanis elterjedt a „Wandervögel” mozgalom, amely a család és az iskola önkénye ellen lépett fel egy természetközeli élet megteremtésének reményében. A zsidó gettóifjúságot „megszólitották” ezek az eszmék. Palesztinába vándorolva kemény küzdelmet kellett vívniuk a napi élet és a munka megteremtéséért az ellenséges környezetben. Ezt csak közösségekben tudták meggarcolni.

Ahogy előző életük középpontjában a család és a zsidó családi hagyományok álltak, jövőd életüket nem kívánták a hagyományos családra építeni. A családserkezet eltörlésében, a nemi egyenlőségre való törekvésben benne volt bizonyára a mindenben való egyenlőség vágya is. Mert hát alig akadt még egy vallás – véli a szerző –, amely annyira háttérbe szorította a nőt, mind a zsidó. Talán ezért tűnt olyan vonzónak a nők számára a „férfi módon élés”. A közös étkezési kialakítása is masszív pszichikai elutasítása a tradicionális zsidó családi étkezési szokásoknak.

Természetesen a nők számára a szülőktől való elszakadás egészen mást jelentett, mint a férfiak számára. Ha vállalták is a hagyományos zsidó anyaszerep feladását, ösztöneik azért emlékeztek arra, ennél fogva még erősebben kötődtek kortársaikhoz. Mert, ha „rossz gyermek” is lett belőlük – bensőjük szerint –, legalább kitűnő bajtársak igyekeztek válni. A férfiak helyzete azért volt könnyebb, mert a hagyományos apaképet, amely többfunkciós volt, csak részben kellett elutasítaniuk, míg az egyfunkciós anyaképet a nőknek teljesen el kellett vetniük. (A hagyományos anyaképből a nő- és anyaszerep egybeesett.)

A kibucot tehát egy mezőgazdasági úttörőélet szükségessége és a gettó-múltra való túlságosan erős reakció kovácsolta össze. A nevelési módszereket is a kibucértékek alakították. Sze-

rintünk csak a testi munka éri meg a fáradságot, nem tehetik meg, hogy a gyerekek miatt elhanyagolják a munkát. A kibucos a legjobbat akarja gyermekének – hangzik másfelől közelítve –, de mivel ő maga nem képes ezt megadni, a közösségi nevelést támogatja. A szerző véleménye szerint ez nem más, mint a bűntudat csitíttatása. Mindenesetre mindent ki akartak iktatni a szülő-gyermek-nevelés viszonyból, amely zavarná a gyerekek szülei iránt érzett szeretetét. Az egyéves kortól megszabott napi kétórás együttlét csak szép percekre, játékokra, felidülésre volt beállítva. Ebben az esetben is igaz, hogyha egy rendszert személyes okból hoznak létre, a lelkiismeretes ember szívesen hinné, hogy magasabb célt szolgál. Nevelési rendszerük tehát nem volt előre tervezett, eredetileg nem a gyerekek érdekében született. Ahogy egy 30 évig gondozóként dolgozó nő fogalmazta: „Legyünk őszinték, a kibuc nem a gyerekekért lett létrehozva, hanem, hogy mi szabadok legyünk.” De ha már születtek gyerekek, megteremtettek egy olyan nevelési szisztémát, amely megfelelt a kibuc-eszméknek. Kezdetben a felnőtt élet miniatűr kiadását akarták megvalósítani. Azután alakították, s ma úgy tűnik, konszolidálódott ez a rendszer a kibucban. A hajdani ingadozás a szigorú szabályozás (amely a csoport összetartását biztosítja) és az ösztönök kiélésének viszonylagos szabadsága között (amely később a felnőttek belső szabadságát kell biztosítsa) ma helyt adott egy középutnak.

Bettelheim számára hamar világgossá vált, hogy a kibucban folyó nevelési módszer csak kevéssé adhat segítséget az amerikai nevelési problémák megoldásához. Azt tapasztalhatta, hogy a csoportonthonban felnevelt gyerekek jobban „beválnak”. Vajon lehet-e egy másik – amerikai – kultúrában ezt alkalmazni? Aligha. Egy plurális társadalomban ugyanis elképzelhetetlen a kibuc uniformizált életmódja, az az

összetartás és konszenzus, amely a csoportokat jellemzi.

Az erős összefogás a kibucban leginkább a gyermeknevelésben mutatkozik meg. Van személyes konfliktus a szülők és a gondozónők között, de az alapvető kérdésekben egyetértenek. Az egyetlen lehetséges társadalmi forma szerves részének tekintik nevelési rendszerüket. Amerikában mélyen gyökeredzik a nevelési rendszer elleni bizalmatlanság. A társadalmat sokan ellenségnek tekintik, amely közöttük és elvárásaik között áll. A kibucanya számára megnyugvást jelent gyermeke közösség által való nevelése. Az amerikai anya – még ha nem is igen képes rá – maga akarja nevelni gyermekét, mert fél, hogy elidegenedik tőle. A kibucnevelés olyan nagymértékben része a közösségi életnek, olyannyira a jövő megtestesülése, hogy a fiatalok nem érznek szakadékot közöttük és a nevelési rendszer között, még ha a tanulást magát unják is olykor. Az iskolában nincsenek kitéve stressznek, csoportkontroll alatt állnak, sohasem érzik azt, amit az amerikai gyerekek érezhet: „nincs szükség rám”, „nincs hely számomra”. Mindenkinél van feladata, munkája, értéke. A bűnözési tendenciák ellen is jó védelem a munkára irányult beállítottság, s a puritán légkör, az érzelmileg hidegebb környezet, az aszociális tendenciákra való azonnali szociális ellenreakció is segít. Mindez természetesen a viszonylag kisebb közösségekben sikeres: tehát zárt társadalom számára nevelik a gyerekeket.

Nálunk is egyre kevesebb a „házi nevelés”, egyre inkább a kortársak szocializálják a szülők helyett a gyerekeket – így *Bettelheim*. Csak nem szervezetten, nem kontroll alatt, és mások az ideálok.

Csecsemő- és kora gyermekkor

A gyerekeknek hasznos fejlődéséhez elsősorban az *alapvető biztonságra* van szükség. *Erik Erikson* a szeretetet, 102

gyengédséget és bizalmat tartja a legfontosabbnak. *Bettelheim* az ösbizalom és ösbizalmatlanság gyermeki tapasztalatainak mérlegét véli meghatározó szerepűnek. A belső tapasztalat pedig, amely a bizalomhoz vezet – a biztonságérzet által alakul ki. A testi biztonságról a felnőttek gondoskodnak. Ez azonban még nem elég. A túlélés bizonyossága is kell; az anyától kapja általában, ezért erősen függ tőle a gyerek. A kibucban ezt a „hatalmat” az anya átadja a közösségnek. (Különös élménye volt *Bettelheim*nek, amikor egy kislány a következő módon mutatkozott be: Dália, Atid lánya.) A gyerekek tudják, hogy nem a szülők, hanem a kibuc neveli fel őket. Testi, lelki, szociális szükségleteiket ez elégtí ki. Biztonságot jelent. Az anyától hat hónapos korában *választják el*, de már három hónapos kortól eteti őket a gondozónő szilárd táplálékkal. (A cumisüveget nem ismerik.) Így a szoros függőségi kapcsolat anya és gyermeke között igen korán megszűnik. Az elválasztástól kezdve azután a közösség kívánságai és nézetei lépnek a gyerekek életébe. A közösség válik az *igazi gondoskodóvá*. A közösség minden dolog, ami a gyerekeket körülveszi, de mivel ők is a közösség részei – így az övéké is. Viszont nem fog megszűnni, nem lehet elvenni tőlük éppen ezért semmit – egyszerűen mindig ott lesz. Kevésbé függőek, kevésbé aggódóak önműfogva, mint az amerikai gyerekek. Fontos az is, hogy nem „nevelik” evés közben őket. Tehát ki van zárva, hogy esetleges helytelen étkezési szokásaik miatt büntudat alakuljon ki bennük.

A legfontosabb korai tapasztalat a kibucgyerekek számára nem az anyakép, hanem szobatársai arca, személye. A gyerekek ikeregypárnak érzik magukat, feltétlenül számíthatnak egymásra, szoros függőségi viszony van közöttük. Senki jobban nem érti meg őket, bensőjüket is megoszthatják a másikkal. Később a járóiskolában és a nagy, bekerített játszótéren is többnyire maguk vannak. Kialakul

a gyermeki „társadalom”. Igazi csoportéletben élnek. A segítőkészség nagyobb bennük, mint az uralkodni vágyás. Korán válnak függetlenné. A *gondoskodók cserélődnek*, az állandóság és tartósság érzetét csak csoportjukban levő kortársaik kelthetik bennük. Továbblépéskor a tárgyak és nem a személy elhagyása fáj nekik. Az *elhagyatásérzést* tehát a környezet kelti bennük, nem a gondoskodó személy. A változásokat összességében egyébként a *feelnőttiség felé irányuló lépésként* élik meg. A „családi élet” a Nevelési Bizottság által megszabott napi kétórás *látogatási időben* zajlik. Amíg együtt vannak szüleikkel, fesztelenek, jól érzik magukat. Ha azonban több gyerek van egy családban, igyekezni kell, hogy a szülők mindegyikhez eljussanak, ezért igencsak vegyes érzésekkel hagyják el a Gyermekházat végül. A szülő is, a gyerek is kortársaival osztja meg negatív érzéseit. A látogatás ideje alatt elnyomják magukat. Minél nagyobbak lesznek a gyerekek, annál fontosabbak lesznek korabeli társaik. A biztonság, barátság, megnyugvás mellé az *érzelmi* és intellektuális *ösztönzés forrásaivá* is válnak. A „többemberes” anyaság természetes akadályozza a kapcsolatok mélységének kialakulását. Nem a személyvel való kapcsolatra vagy bensőjükre koncentrálnak, hanem egy könnyű szociális kontaktus minden formájára nagyobb a lehetőségük. Szociális és intellektuális fejlődésüket is elősegíti, hogy folyamatos lehetőségük van „kollektív monológjuk”-ra. S aztálta, hogy sok emberhez kell *alkalmazkodniuk*, hamarabb önállóvá válnak. Nem szenvednek kisebbségi érzésben, ha nem értenek meg dolgokat. Cselekedni, sőt közösen cselekedni olyan fontos, hogy alig van idejük a szellemi energiák felhasználására és arra, hogy *gondolataik, érzéseik fogva tartásák őket*. Egy *kollektív felettes én* alakul ki, amely kollektív parancsokból származik. A parancsok pedig feltétlenek és abszolútak. A felettes én követelményeinek

betartása azonos jelentésű a környezet követelményeinek betartásával, mert a gyerekek a közösségben egyetértésben nőnek fel. Az én így kevésbé szétszakadt, ezért erősebb, s kevésbé személyesített is egyben. Kérdés, hogy *törekszik-e így az intim tapasztalatokra?* A kibucban ambivalens reagálást kapunk erre a témára. A mi gyerekeink talán jobban szeretik szüleiket, de a kibucszülőket a többi gyerek is szereti, a gyerekek összessége. A *gyerek-szülő viszony inkább egyenlő értékű partnerek kapcsolata*.

A latens kor

A legboldogabb időszak a kibucgyermek életében. Kevés az elvárás, és meg is felel hajlamaiknak az a kevés, amit várnak tőlük. Semmi különösebb erőfeszítés nem történik például a tisztaságra szoktatásban. Nem akarnak beleavatkozni a gyerekek ösztönös szükségleteibe. Az *ágybavizelés* nem szigeteli el őket, a tiltások és parancsok a minimumra vannak korlátozva. Különösen az *étkezési szokások* fesztelenek. Mindenkit saját maga miatt ítélnék meg, a szülőknek nem kell attól tartaniuk, hogy gyermekük magatartása rossz fényt vet rájuk.

A hálóteremk spártai berendezésével szemben a játék- és osztályterem a legkiválóbban vannak berendezve. Nagyon sokat vannak a gyerekek a szabadban, nincsenek természeti és közlekedési veszélyek környezetükben. Az állattartásnak nagy szerepe van, feladatokat is kapnak ebben a gyerekek. Dolgoznak, beszélgetnek – felnőtt nem zavarja életük folyását. A felnőttek munkáját, a termelési folyamatot tanítási órán és személyes látogatásokkal ismerhetik meg.

Kevésbé érzékelhető az *Ödipuszviszony* a kibucban, mint másutt. Nem birtokolják sem a szülőket, sem a gondozónőket, sem a csoportot kizárólagosan. Nem egy személyhez tartoznak, nem is alakulhat ki erős függőségi viszony, és így félelem sem, hogy elve-

szítik azt az egy személyt. A csoport ilyen esetben is azonnal kompenzál. A gyerekek azt tapasztalhatják, hogy a problémákat legjobb testi tevékenységgel feloldani. Nem szükséges lelki részét venni feldolgozásukban.

Érzelmi zavarokat keresve, vizsgálva tapasztalta a szerző, hogy legtöbbször a kibucársadalmat elutasító gyerekekről van szó, vagy azokról, akik a felnőttek által elismert értékek ellen lázadnak. Az érzelmi zavarok a gondoskodó személy „többrétegűségéből” is származhatnak. Minél sürölődásmentesebben dolgoznak együtt a gondozók, annál egységesebb lesz a személyiség. Ennek alakítását segíti az a tény, hogy a kibucgyerekek részt vesznek a javak előállításában.

Kamaszkor

Amíg a latens kor (3–13. év) csupa öröm és barátság, a következő életkori szakasz idején a korlátozások világává válik a kibuc. Az én megismerő funkciói már nem kapnak támogatást. Az én, amely felépített, most tüstént legyengített. Kétirányú harcot vívnak a fiatalok: helyükért a közösségekben és önmagukért. Szeretnének mást is, mint ami a nevelés szempontjából értékesnek számít, de ezt el kell fojtaniuk. S nagyok a követelmények velük szemben. Amíg a szülők évszázados hagyományokat léptek át, nekik egy jottányit sem lehet a mostanin változtatni. Azt várja el a kibuc tőlük, hogy természetesen és nyíltan fogadják testüket, de azt is, hogy tiszták maradjanak. Az elfojtások miatt még önmagukkal sem tudnak intim viszonyt kialakítani, hogy tudnának másokkal. Mint *Schopenhauer sün-disznóinak dilemmája*: télen a hideg ellen összehúzódtak, de a tüskéik miatt mégiscsak muszáj volt bizonyos távolságot tartaniuk.

Az egyetlen lázadás, amit megengednek maguknak, hogy szüleik nagy ideáját elutasítják. A cionizmus lejárta lemez – mondják. Figyelmeztetésre

azonban ebben is visszahúzódnak. Ha más véleménye alakul ki egy fiatalnak, a csoporttal ütközve rögtön feloldódik. Teljesen lehetetlen, hogy a csoportértékekkel ellentétben meggyőződése alakuljon ki valakinek, s nemcsak, mert elfojtja, de az énje is széttörne. Az én egy csoportén, s ha a csoportén elveszik, a személyesen gyenge lesz a túlélésre. Az „önmagammal egyedül lenni” érzés a hatnapos háborúban vált ismertté, és igen nagy problémát okozott. (Ugyanis sem az ölés, sem a halál nem kollektív élmény!) A nálunk ismert: „te és én – mi egymáshoz tartozunk, és együtt lépünk a világgal szemben” a kibucban így hangzik: „mi ketten egy közösségi világ tagjai vagyunk, és azon belül egymáshoz tartozunk”.

A fiatalok *jövőjét* is a kibuc határozza meg. Már az óvodában munkára vannak fogva, de az 5. iskolai évtől ez már nem játék. Iskola után egy órát a farmon vagy másutt dolgoznak. 6-8. osztályos korukban már másfél órát, a 9. osztálytól már napi két órát, szünetekben pedig egész napot töltenek fizikai munkával. *Pályaválasztásuk* irányított. Bár magas színvonalú az oktatás, a felvételi vizsgákra nem készít elő. Ha valaki mégis vállalná a külön tanulást, csak oda kap támogatást, ahova a kibuc szükségesnek látja elküldeni.

Mind ezek mellett sem a kibuceszme az eltávozások kiváltója, az *elhagyók* személyes okokból válnak meg közösségüktől.

A kibucnevelés eredményei

Minden nevelési rendszer hasznosságának két alapvető kérdése van: mennyiben éri el a célt, amelyre törekszik; s az eredmények az egyén, a társadalom és általában az emberiség számára milyen előnyösek.

Az első kérdésre egyszerű a válasz, az ember csak összehasonlíthatja az eredményeket a célokkal. A másodikra nem igazán lehet válaszolni, mert

nincs összhang abban, hogy mi a legkívánatosabb az egyén és a társadalom számára.

A kibucnevelés vitathatatlan értéke, hogy minden kritikát „ad absurdumig” visz. De még fontosabb, hogy elérte célját: egy alapvetően új személyiségtypust teremtett meg. A kibuc gondolatát emberek találták ki, akik olyan életformában éltek, amely mint a tűz a víztől különbözött a kibuctól. A gettóélet jellemzői: szoros családi élet, nyílt érzelemkimutatás, vallási hagyományok betartása a házasságban, intenzív szülő-gyerek viszony. A kibucban mindnek az ellentéte érvényesül. Nagy újdonság volt a szerző számára, hogy egy egész generáció tudott olyan más lenni, mint szülei. Éppoly teljes-séggel szent dolognak tekintették azért a kibucéletet, mint gettószüleik a vallásosat. Fiaik életében már nem sok hely maradt az érzelmeknek: realiták, tárgyilagóságok, kevésbé humanisztikusak – és személyesen érdekeltek. A nők vállalják női voltukat. Hig-gadtnak veszik tudomásul, hogy gyerekeik otthonban nőnek fel, és nincs problémájuk a köztük levő érzelmi távolsággal. A harmadik generáció – gyermekeik – még könnyebben éli meg az új életformát. A nevelési rendszer igazán mérhető eredményeit is majd az ő felnövésükkel értékelhetjük.

Hogy valójában sikeres-e a kibuc nevelési rendszere az eddigiekig, azt abból tudjuk meg, hogy sikeresebb embereket, jobb világot hozott-e létre. Semmi kétség, tagjainak új évszázados vallást kínál. Egy új zsidó szövetség megtestesítője, az egyenértékű emberek szövetségéé, amely szövetség az egyének szabadságán és a dolgok ésszerű rendjén nyugszik. Megpróbálja a zsidó népet egy nemzetéé kövácsolni. Izraelnek már nem cselekvő példá-

kat, vezetőket kínál, de még mindig példaképeket: modern aszkétákat. A dinamikus alapító generáció egy statikus társadalmat alkotott, amelyet önévédelem és elővigyázatosság jellemez. Egy magas kormánypozícióban dolgozó kibucos véleménye közel hozza a fentieket: „... a kibucosok, akik Izraelt lehetővé tették: felépítették és csodálatos dolgokat hoztak létre, ők ifjúságom barátai. Addig, amíg nem kell többet tennem, mint velük lenni ünnepnapokon, maradok kibuctag, és élvezem azt tiszta szívemből.” (257. o.)

Ami pedig az egyén sikerességét illeti, ennek szemléltetésére *Bettelheim* felhasználja egy nagyszabású vizsgálat eredményeit. A vizsgálat öt izraeli iskolásokból álló csoport iskolai teljesítményeit hasonlította össze. A tesztek értékelésében a kibucos gyerekek a 2., a kiugró teljesítmények mérésénél a 3., a legrosszabb eredmények összesítésében pedig a 4. helyen végeztek. Érzékelhető, hogy a kibucnevelésnek nivelláló befolyása van. Az eredmények kevésbé szórtak, extrém kevés, a gyengéket pedig felerősíti, a középtartományt tartósítja.

Bruno Bettelheim szerint, ha Izrael csak kibucokból állna, az baj lenne. De fiatal, nyitott társadalom. Így csak a gazdasági és lelki korlátok tartják vissza a kibuctagot, hogy a zárt kibuctársadalmat felcserélje a nyitott Izraelre.

Karakterek összehasonlítása

Az amerikai és a kibucos nevelési rendszer keretében felnövők egyéniséggé válási lehetőségeinek hasonlóságait és különbözőségeit *Erikson* személyiségmodelljének segítségével elemzi a fejezetben *Bruno Bettelheim*.

Bruno Bettelheim: A jövő gyermekei. Közösségben való nevelés mint a pedagógia új útja. (Die Kinder der Zukunft. Gemeinschaftserziehung als Weg einer neuen Pädagogik. München, 1973., DTV. 314 o.)